

статті редактора видання Т.М. Попової (С. 5), був професором Новоросійського університету, одним з перших історіографів і самої Одеси і Одеського університету; упорядники видання В.В. Самодурова та І.В. Максименко називають його «енциклопедистом одеського життя». Від читачів не приховано той факт, що існують розбіжності щодо оцінки масштабів діяльності історика. Тим більше заслуговує схвалення ретельність проведеної роботи, яка допоможе майбутнім дослідникам дійти згоди в цьому питанні.

Документи про життя і діяльність О.І. Маркевича узяті з Державного архіву Одеської області, а в основу покажчика покладений «Список моїх праць», складений самим автором; пізніше він увійшов в роботу І.О. Лінниченка «А.И. Маркевич. Биографические воспоминания и список трудов» (Одесса, 1904). У даному виданні список уточнений і доповнений, відтак хронологічний покажчик містить друковані праці історика від 1874 до 1991 р., а також його промови, рецензії, перелік творів, що вийшли за його редакцією, публікації. В тому випадку, коли праці історика рецензувалися, рецензії вміщено зразу ж після відповідних праць. Не можна переоцінити важливість так ретельно складеного списку праць вченого і переліку редагованих ним праць. Саме це дає можливість дослідити творчу еволюцію історика впродовж його життя і може служити добрим підґрунтям для розгортання дослідницької історіографічної роботи. Можна сподіватися, що таким чином регіональна історіографія доповнить історіографію офіційну і картина українського історіографічного руху ХІХ ст. в цілому буде виглядати барвистіше. Цій самій меті слугуватиме і зібрана упорядниками і представлена в розділі 6 бібліографічного покажчика література про життя і діяльність О.І. Маркевича, яке відобразилося у документах Одеського навчального округу, Одеських, Таврійських та інших вчених товариствах, біографічних словниках та

енциклопедичних виданнях, чисельних (майже 30-ти!) некрологах і не менш численних споминах про вченого та рецензіях на його праці (119 позицій). Безумовно, по-сучасному виглядає наявність у рецензованому виданні покажчиків друкованих видань, що містять відомості про друковані праці історика, тобто маємо індекс цитованості праць вченого. Цікаво, що з перерахованих у цьому списку 24 видань 15 — праці післяреволюційної доби, останнє в хронологічному порядку — це видання 1994 р.! Допоміжні покажчики, абетковий покажчик праць О.І. Маркевича та іменний покажчик, завершують видання.

Половину даного видання займають замітки до біоісторичного етюдю, написаного на підставі, передусім, архівних документів, котрі відклалися у фондах ДА Одеської області, ДІАК України, Інституту рукопису НБУ ім. В.І. Вернадського, Державного архіву м. Києва; залучені й інші документи та література про історика.

Особистий шлях вченого подається в контексті загальноукраїнського і загальноросійського політичного і вузівського життя, від Москви до Ніжина й Одеси, але й з урахуванням особливостей особистого темпераменту натури, що «постійно підігрівалася атмосферою Південної Пальміри», та вимагала виходу для внутрішньої «смути». Такий підхід до обставин і особливостей діяльності О.І. Маркевича можна кваліфікувати як глибоко виправданий, людський, бо історика науки цікавить не лише коло наукових уподобань вченого, а й особистий, в тому числі й емоційний фон його діяльності. В умовах сучасного олююднення історії такий підхід до творчої біографії одеського вченого можна вважати цілком зрозумілим. В цілому наука історії України поповнилася добротним виданням сучасного рівня знань. Його можна розглядати як складову частину роботи з дослідження особових фондів вчених України, що здобули визнання як корифеї у певній галузі історіографії.

Іван Дивний

КРАЄЗНАВЧА ІСТОРІЯ КРИМУ: В ПОШУКАХ СИНТЕТИЧНОСТІ

Рецензія на: Непомнящий А.А. Очерки развития исторического краеведения Крыма в XIX-начале XX века. — Симферополь: Таврида, 1998. — 208с.

Тисячолітня кримська історія здавна приваблювала до себе погляди найрізноманітніших дослідників, відповідно й бібліографія з цього питання доволі широка. Інша річ — історія дослідження історії, тут-от і виявляється чимало білих плям, дошкульних пропусків і навіть елементарної фахової некоректності. Власне, це проблеми не лише кримського дослідництва, науковці різних українських регіонів поступово знаходять шляхи їх вирішення, однак саме кримчани спромоглися нині видати відмінно проведене ґрунтовне дослідження з історії місцевого краєзнавства. Щиро вітаємо колег з надзвичайно цікавою і оригінальною книгою!

Насамперед хочеться відзначити надзвичайну широту джерелознавчої бази роботи А. Непомнящого. Крім вітчизняних документосховищ і бібліотек, автору вдалося плідно попрацювати у центральних історичних архівах Росії й Вірменії, Інституті російської літератури (Пушкінський дім), Російській Національній бібліотеці, Російському етнографічному музеї, архіві державного Ермітажу та багатьох інших шанованих закордонних інституціях, нині малодоступних перестіжчому українському досліднику. Наведений перелік вже викликає повагу й довіру до рецензованої монографії.

Судячи з назв попередніх публікацій, А. Непомнящий працює над історією кримського

краєзнавства не один рік, тож і «Очерки» побудовано як певне узагальнення, синтетичну стосовно інших робіт величину з претензією на максимальну повноту. Автор не лише пропонує свою періодизацію розвитку кримознавства, а й ретельно аналізує основні джерела, краєзнавчу спадщину найбільших наукових центрів (зокрема, Таврійської вченої архівної комісії та Кримського гірського клубу), детально описує творчі здобутки місцевих періодичних видань цього періоду.

Окремим блоком подаються біографічні нариси найвідоміших кримських краєзнавців. Кожна біографічна подача супроводжується як загальними примітками, так і списком друкованих праць героя розповіді. Власне, вся структура монографії просто-таки пронизана відмінним довідковим апаратом, окремі блоки приміток доповнюють кожен розділ роботи. Враховуючи відверто джерелознавчий характер «Очерков», було б природним завершити публікацію іменним та географічним покажчиком, додатками, термінологічними словничками. На жаль, автор з якихось причин обмежився лише списком скорочень.

Біографічний блок загалом сприймається як центральний, багато в чому стрижневий момент монографії. Справді, життєписи у викладі А. Непомняшого насичені оригінальними життєвими деталями, живими подробицями, цитатами з приватного листування. Важко заперечувати очевидні переваги такого способу знайомства з історичним персонажем і, що головне, автор легко справляється з поставленим завданням, вільно й невимушено послуговується літературними мовними засобами.

Цікавий сам добір персоналій. Поряд з професійними істориками, викладачами вищих і середніх навчальних закладів (Ф. Брун, Х. Кучук-Іоанесов, Ф. Лашков, А. Маркевич, О. Самойлович, В. Смірнов) стоять імена музейних працівників (О. Ретовський, Л. Коллі), а то й відвертих аматорів (генерал-лейтенант Н. Маркс, інженер О. Бертъ-Делагард). Незважаючи на такий професійний різнобіч, всі зазначені особи увійшли до літопису кримського дослідництва на рівних засадах — як захоплені, фахово чесні і старанні науковці й популяризатори минулого півострова. Саме так розглядає і трактує їхні творчі біографії А. Непомнящий.

Подібний демократизм у популяризаторському відношенні не може викликати заперечень, однак з огляду на академічну причепливість неминуче виникає питання — наскільки правомірне включення до переліку краєзнавців професійних дослідників, які присвятили цій діяльності все життя, заробляли цим на хліб, здійснювали офіційні наукові експедиції і т.д. Автор старанно намагається виділити в кожній подібній біографії власне краєзнавчий ракурс, однак не завжди достатньо переконливо.

Звичайно, такий поділ не може не бути вельми відносним, проте раціональне зерно в ньому присутнє. Адже ж пише А. Непомнящий про

комплексність краєзнавчого знання «и природы, и общества, знание не просто историческое, но и историко-культурное, историко-экономическое и географическое одновременно». А той же список публікацій демонструє пріоритетну зацікавленість дослідника, про якого йдеться, виключно вузьким переліком історичних проблем і кримська історія для нього — скоріше частка більш широкої і глибокої теми. Чи доречно в аналогічній ситуації взагалі говорити про якийсь «комплексне краєзнавство»?

Будемо відверті: останніми роками будь-яке видання з історії Криму доби владарювання там Російської імперії сприймається нами виключно через призму сучасних ідеологічних пріоритетів. Причини такого стану речей загальновідомі і, здавалося б, абсолютно неперекорні в нашому непростому безкінечно-перехідному житті. Тим дивніше було зустрітись з роботою, яка не те що випадає, а просто-таки вищезгадану тенденцію войовничо заперечує.

Рецензуючи монографію А. Непомняшого, насамперед звертаеш увагу не на ті чи інші академічні огріхи, а на дивовижно спокійний, підкреслено коректний і виважений тон, наполегливе бажання уникнути будь-яких полярних оцінок. Так, до певної міри подібний стиль викладу можна назвати описовим, та чи настільки уже це погано на фоні паперового радикалізму вітчизняного академічного офіціозу?

Власне, названій меті в роботі підпорядковано майже все. Навіть авторська мова вільно чи підсвідомо (мабуть, останнє) імітує антикварну літературну редакцію «Брокгауза і Ефрона» чи «Русского биографического словаря» з їх класичним м'яким ритмом. У розглядуваному контексті видаються достатньо органічними навіть такі очевидно архаїчні вирази як «штудии», «смутное время» (про події 1917 р.) або, скажімо, вже зовсім пушкінська характеристика професора Ф. Бруна: «он умел довольствоваться наслаждением, которое доставлял ему научный труд».

Варто відзначити і ретельне авторське відтворення точних назв імперських установ. Гірко, та з огляду на ті ж самі ідеологічні забобони небагато сучасних вітчизняних істориків постійно вживають у публікаціях аутентичні формулювання типу «Русский музей имени императора Александра III». На нашу думку, кожному подібну спробу слід щиро вітати і не шукати в ній проімперського підтексту.

Автором рухає лише одна, цілком благородна думка — віддати належне всім попередникам на ниві кримського краєзнавства, ще раз оприлюднити їх, здебільшого нині маловідомі, імена і спробувати познайомити з їхнім творчим доробком молоде покоління дослідників історії півострова. Останнє твердження не є гіпотезою — 1995 р. під майже ідентичною назвою у Сімферополі побачив світ навчальний посібник А. Непомняшого, а в анотації до пропонованої монографії серед майбутніх

читачів в першу чергу називаються «студенти історичного факультету університету».

На жаль, саме ця обставина спонукає нас зробити чи не найсерйозніше зауваження, до того ж не на адресу автора «Очерков», а швидше видавцям, які фахово займаються друкуванням навчальної літератури найрізноманітнішого профілю. Справді, коли робота А. Непомнячого буде використуватись (а ми в цьому певні) в якості навчального посібника, або принаймні як підручний біографічний довідник, не багато ж від неї зостанеться вже через найближчі роки.

Іван Бутич

ПІВДЕННА УКРАЇНА XVIII-XIX СТОЛІТТЯ

Рецензія на: Південна Україна XVIII-XIX століття: Записки науково-дослідницької лабораторії історії Південної України ЗДУ. – Випуски 1,2. – Запоріжжя: РА "Тайдем-У". – 1995, 1996

Насамперед відрадно відзначити, що в Україні з'явився новий науковий центр вивчення історії Південної України XVIII-XIX ст., зокрема, історії козаків – науково-дослідна лабораторія історії Південної України Запорізького державного університету (керівник – А.В. Бойко, канд. іст. наук, доцент).

З першого дня своєї діяльності лабораторія виявила готовність активно співпрацювати з творчими колективами й окремими особами, які досліджують проблеми історії Південної України XVIII-XIX ст. Завдяки цьому їй вдалося протягом одного 1996 р. підготувати два випуски записок «Південна Україна XVIII-XIX століття».

У передмові до першого випуску «Записок» викладена програма видання, що передбачає публікацію документів і досліджень про природні і географічні фактори в історії Запоріжжя, духовність, вірування, козацький характер, взаємини з сусідами, господарський, правовий, побутовий і суспільний устрій, сімейні стосунки, місце жінки в житті запорозького козацтва. Пріоритетним напрямом у діяльності редколегії є вивчення і висвітлення творчої спадщини визначних дослідників Південної України, насамперед таких як Д. Яворницький, Я. Новицький, В. Біднов, Т. Манджура, Д. Багалій, Н. Полонська-Василенко, М. Слабченко та ін. Планується висвітлювати історію міст і сіл, пам'ятних місць, географічних і природних об'єктів у контексті з економічною, політичною і соціальною історією Південної України.

Виходячи з цих завдань, було визначено тематику і структуру нового видання, а саме: публікації документів; статті; огляди; рецензії; хроніка та повідомлення. Крім цих обов'язкових розділів, у другому випуску з'явилося два нові: 1) «З історичної спадщини», де вміщено матеріал «З творчої спадщини Дмитра Дорошенка», «І.Х. Енгель як історик України та козаччини»; 2) «Постаті». Тут надруковані статті: «Яків Новицький – людина та науковий діяч» Б.А. Бровка

Варто, на нашу думку, пильніше придивитись до закордонного поліграфічного досвіду, де подібні видання зазвичай виходять, як мінімум, у ламінованих обкладинках, що значно подовжує строк їх доремонтного використання. Певна річ, злиденне сьогодні багато в чому коректує наші бажання й прагнення, змушує постійно знижувати планку технічних вимог. Так-то воно так, і все ж, чи настільки все безнадійно і чи навечно ми приречені випускати вітчизняний інтелектуальний продукт в сіро-сірійській радянській упаковці?

та «Дмитро Пойда – історик українського селянства» В.В. Іваненка та М.П. Ковальського.

Обидва випуски відкривають розділи «Публікація документів». У першому випуску – це добірка документів «З джерел до історії Кам'янської та Олешківської Січей», до якої включено 14 документів за 1740-1772 роки з Бібліотеки Чарторийських у Кракові, виявлених й опрацьованих Ю.А. Мициком. 13 з них – це листи кошового Василя Йосиповича (№№ 1-3), і кошового Івана Малашевича (№№ 4-13) та лист білгородського полковника Івана Боряка, адресовані представникам польських властей. Більшість документів писана українською мовою, а один з них зберігся у перекладі польською мовою (№ 4 – друкується він у перекладі сучасною українською мовою). Документи №№ 13 і 14 надруковані польською мовою. Наведені вони з подвійною датою – за новим і старим (у дужках) стилями. За нею йде добірка «Взаємовідносини Запорозької Січі з Новою Сербією та Слов'яносербією» О.М. Посуцько. Документи запозичені з фонду Коша Запорозької Січі. Друкуються без заголовків, пошукові дані наведені перед текстом. У третій добірці Г.К. Швидько «Боротьба Запорозького козацтва за збереження своїх володінь в 50-30 рр. XVIII ст.» вміщено 8 документів з Російського державного військово-історичного архіву. Кожен з них має заголовок і легенду, хоч оригінальність у легендах не позначена. Добірка А.В. Бойка «До історії дніпровських лоцманів» складається з двох документів, запозичених з Архіву С.-Петербурзького відділення Російського інституту історії. Посилання на джерела наведені в заголовках.

У другому випуску «Записок» вміщено 5 публікацій. Перша публікація Ю.А. Мицика «З джерел до історії Нової Січі», до якої включено 6 документів за 1740-1753 роки з Бібліотеки Польської Академії наук. За нею вміщено добірку Г.К. Швидько з 9 документів «Останні спроби